

Egy mezőségi nemes udvarház.

1716-ban „néhai nyztes Also Szováthi Radák András nemes Kolos megyei Also Szováthi portiojának conscriptioja“ vált szükségessé, mert a birtokrész Radák újból férjhez ment özvegyének, Jeddi Sára asszonynak kezéből kifizetetlen adóssága fejében „által ment és által adatott Mlgos Groff Losonczy Bánffy György Uram Eö Nga kezeiben.“

A leltározó összeírásból, amelyet a gr. Bánffy családnak az Erdélyi Múzeum által őrzött levéltárában találtam, különös figyelmet érdemel az udvarház részletes ismertetése.

Nem valami kitünő állapotban levő építményekről van szó. Elhanyagolt gazdaság volt az már 1716 áprilisában. Egyébként szűkre fogott igények kielégítését célozta még új korában is. Kaszálóknak igazán nem lehet elképzelni, hanem csak a most ott élő módosabb gazdák házastelkéhez hasonlítani. Amolyan öreg parasztépítményekhez. Kő, fa kevés van arrafelé, ezért, — ha csak nem volt különösen gazdag, a nemes ember is összehúzta magát. Radák András az úri birtokosok közé tartozott s ha talán nem Alsó Szováton töltötte is ideje javát, ez mégiscsak fontos körülmény az idő, hely, társadalmi állás és a lakóház egybevetésénél.

A község birtokviszonyairól 1857-ben készült Protocoll adatai szerint még száznegyvenegy évvel később sem terjedt nagyobbra négy lakrésznél az ottani úri birtokosok háza. Különben más magyar vidékeken is hasonlóan szerény igények mutatkoznak. Kazinczy Ferenc nagyatyjának ér-seimjéni lakát úgy írja le, hogy az náddal fedett és vályogból rakott volt. Pedig Bossányi Ferenc ifjabb esztendeiben főnotáriusa, később főszolgabírája volt Bihar vármegyének s két diétán, 1751-ben és 1764-ben követe. (Pályám emlékezete. Budapest 1888.)

A XIX. század első felében az ország legnyugatibb vármegyéjében élt, ezerholdas, művelt úrnak, Berzsényi Dánielnek niklai házaról is azt jelenti egy bács megyei táblabíró, aki a költőt meglátogatta, hogy a ház szalmafedeles, „az Architecturának legkisebb szabásait sem esmérő“ állású s padolata „csak agyag Péppel van kisímitva.“ (Viski Károly közlése nyomán. „Népi és úri műveltség összefüggései a tárgyi néprajzban.“ Úr és paraszt a magyar élet egységében. Budapest 1941.)

Az udvarház, amelynek két és negyed század után már nincsen nyoma, a falu alsó végén az országúttól (későbbi fel-

jegyzés szerint „a falu közönséges utcájától“) a tőig nyúlt. A falu-bíró meg még hat „hűtös polgár“ vallomása alapján történt gondos megsejmlélése a következő adatokat szolgáltatatta:

„Vagyon ezen nemes házhelyen építve szalma fedél alatt sövénybül font tapaszos ház húsz tőgy fa gerendákra fenyő deszkával meg padolva.“

„Az felső házra nyílik vas sarkon. pánton forgo fenyő deszka ajtó, fél szer vas zárjával edgyelően felső házban vagyon paraszt kályhából csinált belül tüzelő kemente minden vas nélkül.“

„Az also házra nyílik vas sarkon pánton forgo fél szer ajtó vas tolyo zárjával edgyütt, ezen házban vagyon paraszt kály-

Földből épített, háromszatu öreg ház Alsó-Szovátán. A magyar tánc hely. Fent a tető gerincén deszkázott *kolbász* vomul végig, lejjebb a *kalapom* a *járom*. Az utca felőli hegyébe vedret tettek. A házat alul kövekkel megszakított *tőlés* erősíti. Jobbra az elülső helyiség az *első szoba*, azután a *pítar* következik, majd pedig a *kis ház*. Elötte kőasztal. (Bálint rajza.)

hából csinált ben szemelő kemenceze, egy vas rud a kemenceze szájában. Vagyon itt egy fél szer ajtó vas lábostul, egy borított pad, egy hosszú fél szer pad szék, egy karszék egy fél szer deszka pohár szék.“

„Az pítvarban vagyon egy deszka rekesz, melyre nyílik vas sarkon forgo fél szer ajtó vas reteszivel, retesz fejével, lakattyával s kolesával együtt.“

„Az megh irt pítvarbul az külső és belső udvarra nyílik két fél szer ajtó egyik fa, az másik vas sarkon forgo.“

„Az felső ház alatt vagyon kőből rakva egy pintze tőgy fa gerendából meg gerendázva. Ezen pintzére nyílik vas sarkon pánton forgo fél szer ajtó vas reteszével retesz fejével, lakattyával s kulcsával edgyütt.“

„Vagyon ezen házhelyen tőgy fa ágasokra építve egy községes csűr szalma fedél alatt. Item sövényből font egy szekér szín szalma fedél alatt. Item sövényből font fent egy sütő ház szalma fedél alatt jó sütő kemenceze benne. Item sövényből font tapaszos konyha az kemenceze dülő félben vagyon.“

„Vagyon egy sövényből font kisdud házaeska is pitvarostul szalma fedél alatt, melyben egy szegény ember lakik.“

„Az házhelynek also részin az To felé vagyon tőgy fából fel rakott kut hozzá való gárgyájával, gémjével, vállujával edgyütt.“

„Ezen házak körül valo kertek egészen el pusztultak az kapuja is oda vagyon. Csak az kapu félek álnak fen.“

1761. augusztus 28-án Bartsai Ágnes, gr. Bánffy Dénes („arany kultsos tanácsos ur“) neje birtok-részeinek megállapításakor ismét szerepel a házhely azzal a megjegyzéssel, hogy Radák András házhelye volt. Az udvarház állapota az évek folyamán kétségtelenül még tovább romlott, mert már mint régi házhelyet veszik fel a jegyzékbe.

1765. decemberében „Groff Losonczy Bánffy Dienes élete Párja Bartsai Ágnes“ megismételteti az összeírást, de ez időben a házhelyről csak annyi kerül a leltárba, hogy Krisán Filip jobbágy lakik rajta. Valószínűleg a „kisdud házaeská“-ról van itt szó. A nemes udvarházat többé nem említik

Bálint Zoltán dr.